

Régis de la Haye

AFKORTINGEN

LEERGELD II

G461

A F K O R T I N G E N

van het

Nederlandse oude schrift

door

Régis de la Haye

Maastricht 1983

Verder kan afkapping worden aangeduid door een naar beneden gaande streep, waardoor het woord inderdaad letterlijk wordt "afgekap", bijvoorbeeld:

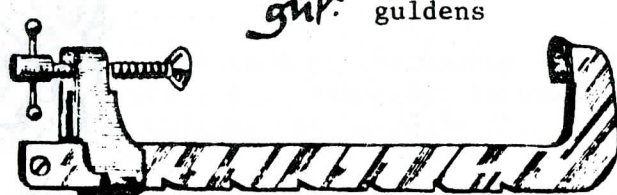
huysfrou huisfrou
commissaris commissaris
betaald betaald

Dikwijls moet men een dergelijk afkappings-teken lezen als -ijk of -en, b.v.:

gelijk vorseijt is gelijk vorseijt is
ontfangen ontfangen
peiselijk peiselijk
iemanden iemanden

Tevens wordt wel eens, ook als de afkorting al op een andere manier is aangegeven, een streep boven het woord gezet.

guldens guldens

II. Afkorting door samentrekking (kontraktie)

Hedendaagse voorbeelden: mij., blz., A'dam. n°. Kontraktie houdt in dat van een woord een aantal letters wordt weggelaten. Het wordt als het ware samengeperst. Meestal blijven slechts de eerste en de laatste letters over, b.v.

obligatie obligatie
impetrant impetrant
clausule clausule

soms ook nog enige letters midden in het woord, b.v.

appointment appointment
secretaris secretaris
communicatie communicatie

Afkortingen door samentrekking worden door de schrijver aangegeven, ofwel door de laatste letter(s) hoger te schrijven, b.v.

gedaagde gedaagde
persisteert persisteert
respectieve respectieve
questie questie

ofwel door een streep boven het afgekorte woord te plaatsen, b.v.

materie materie
midtsgaders midtsgaders
schrifture schrifture
geordonneert geordonneert
daeromme daeromme

III. Afkorting middels speciale tekens

Hedendaagse voorbeelden: f, \$, %, &.

De meest voorkomende afkortingstekens in de Nederlandse paleografie zijn de volgende:

- het horizontaal afkortingsteken (voor m of n)
- het vertikaal afkortingsteken (voor r)
- de doorgestreepte letters (-er)
- het con- en -us teken (9)
- de z.g. "open a"
- de p-afkortingen (per-, prae-, pro-)

a. het horizontaal afkortingsteken staat voor -m of -n.
Voorbeelden:

f. Herman Herman
aensprecken aensprecken

Staat er reeds een m of n, dat wordt deze verdubbeld:

lemmen Lemmen

- het vertikaal afkortingsteken staat voor een "r" met een klinker (meestal e of i) ervoor of erachter, dus -er en -re, of -ir en -ri, bijvoorbeeld:

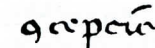
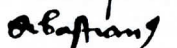
hertogē hertogen
onderpant onderpant
terlynden Terlynden
trichter guldens trichter guldens
boemgert, boomgaard boemgert, boomgaard
prior prior

- Hiervan afgeleid zijn de doorgestreepte letters, waarvan de doorgestreepte v het meest voorkomt.
Enige voorbeelden:

versettynge versettynge
vercregen vercregen
vervolghens vervolghens
derselve derselve
daar uuyt daar uuyt
Heer Johan Heer Johan
hierna hierna

N.B. De doorgestreepte P komt aan de orde bij de p-afkortingen.

- het con- en -us teken heeft de vorm van het cijfer 9 of de letter g. Is dit teken vóór het woord geplaatst, dan betekent het con-; ná het woord, dan betekent het -us. Midden in het woord geplaatst kan het beide betekenissen hebben.

 concepcie
 Sebastianus
 oirconde
 Augustijn

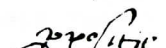
e. de z.g. "open a" wordt boven het woord geplaatst, en wordt gelezen als een a met een r ervoor of erachter. Op dezelfde manier leest men de bovengeschreven o. Voorbeelden:

 practyck
 groten

f. de p-afkortingen komen zeer veel voor in de Nederlandse paleografie:

 per-
 prae- of pre-
 pro-

Een greep uit duizenden voorbeelden:

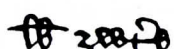
 Jasper
 partyen
 present
 propositie

Men verlieze nooit uit het oog dat de "klerk uit de Lage Landen" ingewijd was in de Latijnse taal. Zo zien wij in de Nederlandse paleografie afkortingen verschijnen, rechtstreeks overgenomen uit het Latijn, of erdoor

beïnvloed. Enige voorbeelden:

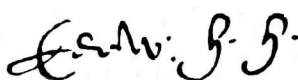
 Christiaen
 scholtet
 etcetera (zie ook p.15)
 december (zie onder de cijfers)

De nederlandse scriptor gebruikt ook graag latijnse afkortingen voor het aanduiden van muntsoorten. Bijvoorbeeld:

 pond (libra) zwerts.

Onderhavig werkje beperkt zich tot nederlandstalige afkortingen. Latijnse afkortingen zijn in deze lijst slechts bij hoge uitzondering opgenomen; men raadplege hiervoor: A. Cappelli, Lexicon Abbreviaturarum (Leipzig 1928).

Naar analogie met het Latijn wordt het meervoud soms door twee hoofdletters aangeduid, zoals b.v. in de schrijfwijze: "H.H. Missen".

 eerwaarde Heren

Cijfers

Men gebruikt in het Nederlands oud schrift zowel Romeinse als Arabische cijfers. In oudere handschriften worden cijfers vaak tussen twee punten gezet, dit om geen verwarring met woorden mogelijk te maken. Men lette vooral op de wijze van halveren, door het doorstrepen ("halveren") van het laatste cijfer, zoals:

 2½ (derdehalf)

of door het gebruik van het halveringsteken:

 5½ (zesdehalf)

In de 16e eeuw leveren de cijfers (4) en (5) wel eens problemen op, terwijl een cijfer als 7 zijn definitieve richting nog niet gevonden heeft, en geschreven kan worden: . In het 17e eeuwse schrift onderscheidde men voornamelijk (4, stok naar rechts) en (9, stok naar links).

Veelvuldig voorkomend, tot in de 19e eeuw, zijn de afkortingen voor de maanden:

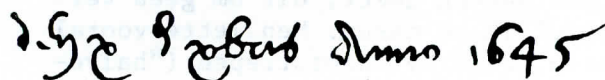
7^{ber} september

8^{ber} oktober

9^{ber} november

10^{ber} december

Deze afkortingen komen uit het Latijn, waar "septem" 7 betekent; "octo" 8; "novem" 9; en "decem" 10. Ze worden met de Nederlandse of de Latijnse uitgang gebruikt, dus -ber of -bris. Een voorbeeld:

 den tienden decembris anno 1645.

Meer voorbeelden van cijfers vindt men achter de alfabetische lijst, p.41.

Dit werkje werd door ondergetekende samengesteld in 1980 en 1981. Het maakt geen enkele aanspraak op volledigheid, maar beoogt slechts de beginnening vertrouwd te maken met de spelregels van het afkortingensysteem. Eenmaal vertrouwd met dit systeem zal men zeer snel de afkortingen zelfstandig kunnen oplossen, uiteraard vooral vanuit de context.

Na twee jaar "proefdraaien" in de studiezaal van het Rijksarchief in Limburg te Maastricht, wordt dit werkje thans gepubliceerd op initiatief van de sectie Genealogie van het Limburgs Geschied- en Oudheidkundig Genootschap.

Régis de la Haye

Archivaris verbonden aan het
Rijksarchief in Limburg te Maastricht.

Afkorten, zei de dominee...

Een dominee van de Hervormde Gemeente van Willemstad (N.B.) gebruikte wel eens deze afkorting:

Oplossing: Uit Naam & Last Des Eerwaarden Kerkenraads.

Vergissen is menselijk...

Niemand is onfeilbaar, en iedereen kan wel eens fouten maken. Ook de oude klerken maakten, bij het schrijven van hun ambtelijke stukken, wel eens foutjes. Zo vindt

men b.v. bij deze afkorting:

permutat permutatie

een foutieve schrijfwijze van de P. Er staat eigenlijk premutatie. De schrijver had niet de *p̄*, maar de *p* moeten gebruiken.

A

aank. aankondiging

aanlegger aanlegger(e)

aansegg aanseggings

absent absentie

actum actum

Adriaan Adriaan

advocaat advocaat

afvraging afvraging

aldergenadigsten aldergenadigsten

aldus aldus

alias alias

alrernedigsten alrernedigsten

Auna Auna

anno anno

anno

anno

appellant appellant

appointement appointement(e)

appoint

appoint

apostille

apostille apostille

arfnamen arfnamen

articulen articulen

assessor assessor

Augustijn Augustijn

B

bedend bedevaart

bescreven bescreven

betalen, betaald betalen, betaald

Beyeren Beyeren

boenre (bunder) boenre (bunder)

Bourgoengen Bourgoengen

Brabant Brabant

brabants brabants

brief brief

burchmeesters burchmeesters

C

zie ook K.

cedule cedula

D

Daarinne

daarinne

Daarom

daarom

Daar op

daar op

Dat

dat

Dattet

dattet (dat het)

Datum

datum

Denarii

denarii (stuivers)

D.

D.

D.

De parochie

de parochie
(pro-chie)

Der selve

der selve

Deurwaarder

deurwaarder (e)

Dochter

dochter

D.

dominus (heer)

Donat

donatie

Donatiew

donatie inter
vivos

Dontfanck

dontfanck
(ontvangst)

Ecclesiasticus

ecclesiasticus

Echtelieden

echtelieden

Edele heren

edele heren

Edele mogenden

Edele mogenden

edele mogenden

Ende, unde

ende, unde

Erfmangeling

Erfelijke

Erwerde

Eerwaarde

Excellentie

Erbaar

Ere

Ere

Ere

Ere

Ere

Ere

Ere

Ere

Ere

Ere

Ere

erbaar

Erenfeste

erenfeste

(d')erfgenamen

(d')erfgenamen

Erfmangeling

erfmangeling

Erfelijke

ervelijke

Erwerde

erwerde (eerwaarde)

Erfelijke

Excellentie

excellentie

ETCETERA - AFKORTINGEN

er

er

er

er

er

er

er

er

er

er

er

er

er

er

F

facit

februari

filius (zoon)

frater (broeder)

G

geassisteerd

gemeten

gecollationneerd

gecommuniceert

genaamd

gedaagde

genadige heer

gedaen

geëmaneerd

genadigen

geen

genadigste

gegeven

genant

generael

gepresenteerd

geïnsinueerde

geproceert

geïnthimeerde

gequoteert

gemeente Jesu Christi

gescreven

<i>geteykent</i>	<i>guldens current</i>
<i>Gillis</i>	
<i>goud guldens</i>	
<i>got got</i>	
<i>grave</i>	
<i>groten</i>	
<i>grooten vlaams</i>	
<i>grote roeden</i>	
<i>guldens</i>	
<i>guldens brabant</i>	

<i>Haarlem</i>	<i>hertog</i>
<i>hanteykening</i>	
<i>heemraad</i>	
<i>heer</i>	<i>hochgeborn</i>
	<i>Holland</i>
<i>heren</i>	
<i>heilig</i>	<i>Hoog Mogende</i>
<i>hemluden</i>	<i>hunluden</i>
<i>Henegouwen</i>	
	<i>huus</i>
	<i>huijsfrou</i>

J

ibid. ibidem (aldaar)

impetrant impetrant

insinuat

insinuat insinuatie

Israël

Israël Israël

item item

Jonc

Jonc

J

januarii januarii

J. C. Jesus Christus

Johanna Johanna

Johannes Johannes

Joff

Joffrouw joffrouw

Joncfrou joncfrou

Joncheer joncheer

Jonc

Jonc

J. D. jonge dochter

J. D.

J. M. jonge man

J. M.

K

cap:	capelaen	Co: Mat	Coeninclyke Majesteit
capit		Quat.	
capitelle		commissaris	
capu	capuin	commissie	
karolus	guldens	communicatie	
guld		communiceeren	
Ca: guld		compagnie	
Ca		comparant	
Caspar		comparanten	
kerkeraad		comparerende	
keyzerlijke majesteit		concepce	
christelijk		concludeert	
		conclusie	

Co. koninklijk

current

consent

consenteert

constitutie

contra

convent

conventie

copie

coram

Cornelis

L

libr⁹ Lambertus

L.B.S.

Lectori Bene
Salutem

lren

lettren

lb.

libra (pond)

l

ll. h. lla

libra hollands

ll. g. l

libra groten

(l.s.)

locus sigilli
(plaats v.h. zegel)

la

licenciaat

M

m⁺ majesteit

mp

manu propria
(eigenhandig)

ma

Maria

ma

materie

ma

merite (maart)

ma

meester

mz

ma

ma

meier

mz

met

ma

monber

Monsieur

Monsieur

mg

morgen

m

mud

N

nabescreven nabescreven

november november

naest.

naest. naesting

niet niet

Noirt Hollant Noirt Hollant

nomine (uit naam van)

noortwert noortwert

notaris notaris

notarius

notarius notarius

notarius publicus (openbaar notaris)

Not. pub.

O

obligatie ten laste

october october

om om

onder onder

ondergescreven ondergescreven

orconde orconde

orconde orconde

ordonnantie ordonnantie

over over

over

overmids overmids

P

12 <i>paar</i>	een paar schoen	<i>pho gl</i>	philips gulden
<i>parochie</i>	parochie	<i>pond</i>	pond
<i>particulen</i>	particulen	<i>predicte</i>	predicte
<i>partien</i>	partien	<i>prejudicie</i>	prejudicie
<i>penning</i>	penning	<i>prelaet</i>	prelaet
<i>penningen</i>	penningen	<i>present</i>	present
<i>perceelen</i>	perceelen	<i>present</i>	present
<i>perden</i>	perden (paarden)	<i>presentation</i>	presentation
<i>persisterende</i>	persisterende	<i>presentie</i>	presentie
<i>persoenre</i>	persoenre (=pastoor)	<i>presentien</i>	presentien
<i>personen</i>	personen	<i>presidem</i>	presidem
<i>Philips</i>	Philips	<i>principale</i>	principale
<i>phitt</i>		<i>principaelste</i>	principaelste

prior prior

procuratie procuratie

protestatie protestatie

proteste proteste

protesteerde protesteerde

procuratores procuratores

provisor provisor

parochie parochie (pro-chie)

Q

q^{te} qualitate qua

q^{te} quart

Q

q^{te} quitantie

R

Rd: raad

R

recker reeckenschap

reg^{tr} register(e)

reigenot rei(n)genoten

re
re
re

reken rekening

rel: relaas

rentmst rentmeester

rentmst
rentmst

replique replique

representante representante

Req: request

req^t

Requ^{te} requisitie

rescribent rescribent

Rixdaller rixdaller

Rijnsguldens Rijnsguldens

Ro

Ro roeden

Ro Ro Maj^{te} Rooms Koninklijke Majesteit

ruwaart ruwaart

S

salig: m.m.: saliger memorie

scilicet (namelijk)

schellingen hollands

scoltus

secretaris

securis

seigneur, senior

september

7 bis

7 tem

Sint

Sint Merten

solidi
(schellingen)

f

f

somma

somme

sonder

soon

souverein

spacium

speciale

spelten

staende

stuvers brabant

sub

subdiaken

summa

summe

supplianten

supplent

T

ten

ten versoecke

ter

testamente

tjaerghetide

triplique

U

U. E. U Edele

U. E. Mogende

U. E. Mogende

U. E. Mogende

U. Lieve

ut supra (als boven)

ut supra

ut supra

U. R. Uwe Reverentie

36

37

W

wvd: weduwe

wvr: werde

wilt: Willem

wos: woonende

wout: Wouter

X

xpian Christiaen

xtra Christina

xter december

Z

zal.

zaliger

zu

zu:

Zeeland, -t

zet

zod

zoon

zoon

za: zu: zaliger gedachtenis

cijfers

1/2

9 bris november

1 1/2

28?

2 1/2

x bris december

3

rot

4

rot bris

5

xmtuis

ses de half

33

5 1/2

43

6 1/2

45

2/3

50

september

70

oktober

108

300

1000

1218 1517

1221 1521

1221 1550

1221 1644

VOORBEELDEN

1.

Op den selven dach van den dach van den dach
van den dach van den dach van den dach
van den dach van den dach van den dach
van den dach van den dach van den dach
van den dach van den dach van den dach
van den dach van den dach van den dach
van den dach van den dach van den dach
van den dach van den dach van den dach
van den dach van den dach van den dach
van den dach van den dach van den dach

2.

Bida — Lora — tot zeyn hand tot in
id — — — — —
Lora — tot zeyn hand tot in

3.

Omme ghy hier / ghy v' post Omme ghy hier / ghy v' post
Omme ghy hier / ghy v' post Omme ghy hier / ghy v' post
Omme ghy hier / ghy v' post Omme ghy hier / ghy v' post
Omme ghy hier / ghy v' post Omme ghy hier / ghy v' post
Omme ghy hier / ghy v' post Omme ghy hier / ghy v' post
Omme ghy hier / ghy v' post Omme ghy hier / ghy v' post
Omme ghy hier / ghy v' post Omme ghy hier / ghy v' post
Omme ghy hier / ghy v' post Omme ghy hier / ghy v' post
Omme ghy hier / ghy v' post Omme ghy hier / ghy v' post

4.

Doer guden den geden, "sany inden siften jar Anne geden geden
 g'pynis wofen noten? Gedenk fofte fofte fofte fofte fofte fofte
 geden fofte

5.

Ritter der Oude en Nieuwe Molen
 Edele van der Oude en Nieuwe Molen
 Gafte 12 fofte van maten en
 Gedenk der Oude en Nieuwe Molen

6.

G'fay met ene op mald / fofte mald
 ey mald / G'fay met ene op mald mald
 G'fay met ene op mald / G'fay met ene op mald
 ey mald fofte mald mald mald

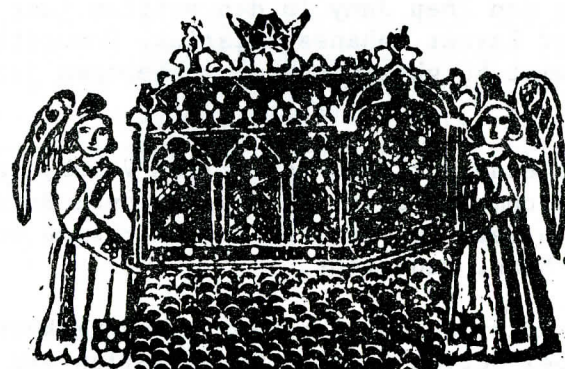
7.

G'fay met ene op mald / fofte mald
 ey mald / G'fay met ene op mald mald
 G'fay met ene op mald / G'fay met ene op mald
 ey mald fofte mald mald mald

8.

Op eyne tijt was ci ridd' gefange
 vā synē vrytē. vñ wart besmette vñ in enē
 kertener gelecht. De ridd' hadde vā tē hyls
 ghē vad' sunte leonardo gehort. dat he mē's
 nighē mynschē vth 8 vēknisse geholpē had
 tē. Darumme sprak tē ridd'. O hylghe here
 sunte leonarte. help my vth differ vēknisse.
 so wil ik dy vele truweliker vortan tēnē. wē
 ik to differ tijt ghedaen hebbe. vñ reep also
 lāge. beth sunte leonard' to em quā. dat yd
 tē mynschē seghē in tē middage. vñ tobraf
 tē sloet vñ doze. vñ gaf em tē betē vñ sprak
 Ghamit mi. Do ginghē se beytē tosamē tē
 doer tē lūte. do tēchofte se fect. vñ dozic
 em nighē meer doen. Do tēswar sunte leon
 ardu. vñ tē ridd' wart ghās vro. vñ dāte
 tē gotē vñ sunte Leonardo.

9.

Dile p'deule erwerdijge heilichdome en vryhe sijde vā tē
 onser lieue vrouwe te manere rustende. In den ertē vāden
 houte des cruce daer sprakten aen sterfde doot besprack me
 t lūte bloede. Item eke daer sprakten aen vāden cruce o
 nser lieue vrouwe te manere rustende. Item vñ onser lieue vrouwe
 en waegdeliken hare vñden rieme daer de moeder om be
 horders met ghegort was daer sij iherusaleem rech Item een

Transcripties der voorbeelden

1. Opten selven dach ys der vurscreven Thys myt prior gecomen oipe Cruytz und hayt ons ouch geguet voir gericht van Slenacken dye 3 morgen lantz vurscreven als voir enen wissel und hayt ouch myt $2\frac{1}{2}$ vat spelten dy wy hem off synre vrouwen tzoe plagen schuldich te syn ons myt averdragen, und ouch soe hayt hy myt averdragen und vertigen alsulch lantz dat wij gegolden hadden an Peter Bruwer und hy ons affgeschudt hadde.

2. Summa: 66 vat roggen 't vaet tot 3 gulden, is 198 gulden Ende $7\frac{1}{2}$ vat gersten 't vaet 2 gulden 5 stuivers, is 16 gulden $17\frac{1}{2}$ stuiver.

3. Anno 42, fferia quinta post Quasimodo, gerekent mit Heyn Vigen van allen wer bij hem gehailt hebben van Sint Margrieten daiche vurleeden des jairs 41 tot dissen vurgenoemde dach toe van den jair 42. Summa beloept honderd gulden current ende 30 gulden current. Dem selven Heynen vurgenoemd al betaald opten selven dach vurgenoemd, in bijwesen sijns vaders Heyn Vigen, in onse stouff op 't Krutz.

4. Jop huden den 26en Juny in den selften jaer Anno 37, presenth Heer Reyner Johanss notarius, Gheerdth Frosth, schultus, sampt burghermeisterten, schepenen jende Raedth.

5. Attestere ende verklare ick Willem Vosch, sergeant onder de lijfcompagnie van de Heer Colonel Harsolte ten versoecke van Mattheus Lam, hoedermaker ende borger binnen dese Stad, requirent.

6. Heer Jan Ruter erven, 9 malder. Ploeckmekers eyen malder. Ghebel Scryen $4\frac{1}{2}$ vat. Gheyl Pullen eyen malder. Herman Bontz eyen malder, facit 3 mud $4\frac{1}{2}$ vat Sittarts maet.

7. Item totter gemeynre provisien van den convent gegeven tot verscheyden tyden in verscheyden percelen te weeten 36 gulden 3 stuiver. Noch 90 gulden 6 stuiver. Noch 26 gulden. Noch 106 gulden $5\frac{1}{2}$ stuiver, facit 258 gulden $14\frac{1}{2}$ stuiver.

8. Up eyne tijd was ein ridder gefangen van synen vyenden. Unde wart besmedet unde in enen kerkener gelecht. De ridder hadde van den hylghen vader Sunte Leonardo gehort, dat he mennighen mynschen uth der venknisse geholpen hadde. Darumme sprack de ridder: O hylghe here Sunte Leonarde, help my uth disser venknisse. So wil ik dy vele truweliker vortan denen, wen ik to disser tijd ghedaen hebbe, unde reep also lange, beth Sunte Leonardus to em quam, dat yd de mynschen segghen in den middage, unde tobrak de slote unde doren, unde gaf em de keden unde sprak: Gha mit mi. Do ginghen se beyde tosamen dedoer de lude, do verschrokken se seer, unde dorsten em nicht meer doen. Do verswant Sunte Leonardus, unde de ridder wart gans vro, unde dankede Gode unde Sunte Leonardo.

9. Deze precieuse erwerdeghe heilichdomme ende reliquien sij in de casse van Onser Liever Vrouwen te Wavere rustende. In den ersten van den houte des cruce daer Christus aen sterf de doot bespracit met sijnen bloede. Item eenen draet 5 cubitus lanc van den rocke ons Heeren en ghebreit sonder naet. Item van Onser Liever Vrouw en maegdeliken hare. Item van den rieme daer de moeder ons behouders met ghegort was doen sij Ihesum dorech. Item een ...

B I B L I O G R A F I E

Dé grote klassieker voor de latijnse afkortingen is en blijft Cappelli: A. Cappelli, Dizionario di abbreviature latine ed italiane (Milano 1899), of: A. Cappelli, Lexicon Abbreviaturarum (Leipzig 1928).

Duitstalige en ook enkele nederlandstalige afkortingen vindt men in: P.A. Grun, Schlüssel zu alten und neuen Abkürzungen (Limburg/Lahn 1966).

Voor franstalige afkortingen neme men: A. Chassant, Dictionnaire des abréviations latines et françaises (Paris 1866, 1884, ongewijzigde herdruk Hildesheim - New York 1970).

Verder zij verwezen naar de bibliografie in: J.L. van der Gouw, Oud Schrift in Nederland (Alphen aan den Rijn 1978), p. 95 sub F.